

کتابخانه‌های مرکزی دانشگاهی و نقش پژوهشی آن

اثر: دکتر قاسم صافی*

چکیده:

برای اینکه کتابخانه‌های مرکزی دانشگاهها، جایگاه شایسته‌ای در اجتماع به دست آورند و به دانشجویان، پژوهشگران، استادان و سیاست‌گزاران در رسیدن به اهداف خود، به نحو مطلوب و شایسته، یاری رسانند و در انتقال دانش به گونه روزافزونی فراتر از ادای وظایفی سنتی از قبیل انتخاب کتاب، فراهم‌آوری سازماندهی، نگهداری و امانتدهی مدارک بپردازند، ضرورت طرح انتخاب استراتژی مناسب تحول در آن از روزمرگی تا بدل شدن به یک مرکز پژوهشی فعال و پویا، اهمیت و اولویتی دارد که در این مقاله مورد بررسی قرار می‌گیرد.

امروزه به علت توجه بیشتر به توسعه، پژوهش و تحقیق جایگاه ویژه‌ای را در محافل علمی - فرهنگی به خود اختصاص داده است. می‌دانیم که از ابزارهای اساسی پژوهش، کتاب و کتابخانه‌ها است بنابراین کتابخانه‌های مرکزی دانشگاهها که تعداد معتنا بهی کتاب، نشریات ادواری، نسخ خطی و ... را گردآوری کرده‌اند، می‌توانند نقش ارزنده‌ای را در پژوهش ایفا کنند.

* عضو هیئت علمی دانشگاه تهران

در ایفای این نقش نخست رابطه اصولی و مطلوب کتابخانه‌های مرکزی دانشگاهها با امر پژوهش و تحقیق مطرح است. کتابخانه‌های مرکزی دانشگاهها، تهیه کننده مواد خام مورد نیاز برای ساختن بنای یک پژوهش‌اند. گذشته از کمیت این مواد خام و نیز کیفیت ارائه آنها، کتابخانه‌ها نباید پژوهشگر را در نیمه راه رها کنند. به این مفهوم که پا به پای پژوهشگر تا انتهای راه، دستیار و کمک او باشند. از طرفی این نهاد‌های پژوهشی نیاز دارند که شناخته شوند و داراییها و امکانات و تواناییهایی که دارند مورد اقبال پژوهشگران قرار گیرد. به این مبحث در جای دیگر پرداخته می‌شود.

رابطه بین پژوهشگر و کتابخانه مرکزی رابطه‌ای متقابل است. از یکسو کتابخانه باید محفل و منبع رضایت بخشی برای پژوهشگر باشد و از سوی دیگر پژوهشگر نیز باید به شناخت هر چه بیشتر کتابخانه‌های مرکزی میل داشته و از درک عمیق مقدمات آن غافل نماند.

پس این بحث دارای دو محور است:

- ۱- کتابخانه‌های مرکزی چگونه و به چه شکلی می‌توانند به نحوی مطلوب و شایسته در خدمت پژوهش و پژوهشگران باشند.
- ۲- امکانات و مقدمات کتابخانه‌های مرکزی چگونه می‌تواند مورد شناخت و استقبال پژوهشگران قرار گیرد.

محور اول، مجموعه روشها و امکانات متعارفی است که کتابخانه‌های مرکزی در رونق بخشیدن به پژوهش و تحقیق اتخاذ می‌کنند. در این مبحث می‌توان از امکانات و تسهیلاتی نام برد که اهم آنها عبارتند از:

- ۱- اطلاع‌رسانی از نسخ خطی و دانش بشری مکتوب در آثار قدیمی
- ۲- اتخاذ روشهای مناسب اطلاع‌رسانی از مجلات و نشریات موجود در آرشیو کتابخانه‌ها

۳- تسهیلات دستیابی به منابع فوق برای پژوهشگران

- ۴- تسهیلات استفاده از اسناد و مدارک، عکسها، فیلمها و نوارهای صوتی موجود
- ۵- اتخاذ روشهای استاندارد و مطلوب ذخیره و بازیابی اطلاعات و ارائه خدمات
- ۶- ارائه خدمات تکثیر از منابع کاغذی، میکروفیلما و میکروفیشها و ...
- ۷- برخورد تشویق‌آمیز با مراجعه‌کنندگان و احترام به آنها

بدون تردید، غنی‌سازی هر چه بیشتر این موارد می‌تواند جایگاه کتابخانه‌های مرکزی را در پژوهش و تحقیق از اعتلا و اعتبار خاصی برخوردار سازد. افزایش کمی منابع، کتابها، اسناد و مدارک، بدون اعمال محدودیتها، از اهمیت شایان توجهی برخوردار است. فراهم‌آوری و دستیابی به منابع نوین را نیز نباید فراموش کرد. ملاحظه می‌شود که با طرح ضرورت محور اول، محور دوم نیز لاجرم مطرح می‌شود. جان کلام در شناخت متقابل بین پژوهشگر و کتابخانه نهفته است. از یکسو پژوهشگر باید بداند که در کتابخانه‌های مرکزی چه منابعی موجود است و از سوی دیگر کتابخانه‌های مرکزی باید از نیاز پژوهشگر مطلع بوده، اولویت‌ها را بشناسد.

در این میان نمی‌توان خدمات اطلاع‌رسانی کتابخانه‌های مرکزی را به موارد فوق‌الذکر محدود دانست. استفاده از نظرات استادان راهنمای پژوهش در امر توسعه پژوهش، تشکیل سمینارها و کنفرانسهای مختلف پیرامون موضوعات جدید علمی، نمایش فیلم، برپایی نمایشگاههای آموزشی و عرضه کتاب با قیمت نازل و بالاخره جلب نظر پژوهشگران به کار در زمینه‌های خاص مورد نیاز توسعه علمی کشور بسیار پرثمر خواهد بود. به این ترتیب کتابخانه‌های مرکزی به مثابه فروشنده‌ای است که فعالانه بازاریابی می‌کند و نه اینکه منفعلانه در انتظار مشتری می‌نشیند. مهمتر اینکه کتابخانه‌های مرکزی دانشگاهها باید خود مراکز پژوهشگری توانایی باشند. استفاده از اعضای هیأت علمی ورزیده و هدفمند، در این محور شکل می‌گیرد، به این ترتیب تأثیر و تأثری متقابل بین پژوهشگر و کتابخانه برقرار

می‌شود و هر کدام در غنای کوشش دیگری مؤثر می‌افتند. کتابخانه مرکزی دانشگاهی باید به مرکز تحقیقات بدل شود. و انجام این امر را با ارائه خدمات اطلاع‌رسانی به پژوهشگران - که وظیفه اساسی آن است - غنی‌تر سازد. با تحقق چنین آرمانی افزون بر اینکه پژوهشگر، کتابخانه را محفلی مناسب برای خود می‌یابد، درکی عمیق از نیازها و مقتضیات پژوهشی برای کتابخانه حاصل می‌آید و از کجروی‌هایی چون تحت تأثیر قرار گرفتن در زیر فشار شعارها و شرایط خاص فرهنگی - اجتماعی و بطالتهایی مانند روزمرگی و ... اجتناب می‌کند. در چنین شرایطی کتابخانه مرکزی در خدمت استراتژی کلی فرهنگی کشور و تربیت نسل پژوهشگر و در خدمت به توسعه خواهد بود. این هدفمندی کتابخانه‌های مرکزی دانشگاهی، میهن ما را در شمار دگر همتایان‌شان که امروزه مراکز علمی پژوهشی توانایی هستند قرار خواهد داد.

محور دوم، نقش مهم روابط عمومی بطور اخص و مدیریت را بطور اعم مطرح می‌کند اگر چه پژوهشگر بر اساس وظیفه و روحیه کنکاش و جستجوگر خود به شناخت منابع موجود همت می‌گمارد لیکن معرفی و به نمایش گذاردن امکانات و تسهیلات موجود، پژوهشگر را در انتخاب منابع متعدد و بی‌شمار موجود در دنیای اطلاعات امروز یاری می‌رساند و باعث صرفه‌جویی در انرژی و وقت می‌شود. در این راستا فعالیت‌های ذیل ضرورت پیدا می‌کند:

- ۱- انتشار مجلات ادواری پژوهشی مانند مجله کتابداری و نظایر آن
- ۲- انتشار بولتن‌های معرفی کتب و اسناد و مدارک موجود
- ۳- نشر راهنما، فهرستها، کتابشناسیها و دیگر منابع اشاعه اطلاعات
- ۴- انتشار اسناد قدیمی و مدارک تاریخی و شناسایی آنها
- ۵- انتشار عکسها، نقشه‌های جغرافیایی و تاریخی و غیره
- ۶- تهیه فهرستگان کتابخانه‌ها به منظور جلوگیری از سرگردانی پژوهشگران در دستیابی به منابع متفرق از کتابخانه‌های مختلف...

- ۷- قرار دادن کتابهای تازه در معرض دید و یا اعلام تازه‌های کتابخانه‌ها
- ۸- نقد و بررسی و معرفی ارزش واقعی کتابهای موجود و محتوای آنها
- ۹- نظرخواهی از مراجعه‌کنندگان و منعکس کردن یافته‌های این نظرخواهی و تجزیه و تحلیل آن
- ۱۰- ایجاد امکانات بازآموزی کتابداران
- ۱۱- تشویق پژوهشگران واقعی
- ۱۲- برخورد سالم و تشویق‌آمیز مدیران کتابخانه‌ها با جامعه کتابخانه اعم از مراجعه‌کنندگان و کارکنان

نتیجه:

انتخاب استراتژی مناسب انجام این تحول در کتابخانه‌های مرکزی دانشگاهها از روزمرگی کنونی تا بدل شدن به مراکز پژوهشی فعال و پویا، نیازمند پژوهشهای مقدماتی و آگاهی از شرایط و وضعیت موجود و ارائه طرحهای گوناگونی است که نشریات ادواری تخصصی در این زمینه از جمله کتابداری آماده نشر و اشاعه آنها می‌باشد. هر چه برکثرت این گونه متون پژوهشی در زمینه تحول کتابخانه‌های مرکزی دانشگاهها افزوده شود از احتمال انتخاب روشهای نادرست و بدفرجام برای انجام آن کاسته خواهد شد.

